

अंमलबजावणी संस्थासाठी पर्यावरण
व्यवस्थापना बाबत मार्गदर्शक सूचना

- प्रकल्पामध्ये हाती घ्यावयाचे उपक्रम व विविध बांधकामे ही नव्याने केली जाणार नसून संस्थांच्यांच जागेवर करावयाची आहेत
- शेतमालास बाजारपेठ उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने प्रस्तावित करण्यात आलेली ठिकाणे ही गावांपासून जवळ व पक्क्या रस्त्याने जोडलेली असावीत.
- विविध बांधकामांसाठी आवश्यक असणारी जमिन ही वन जमिन अथवा संरक्षित जमिन असणार नाही. त्यामुळे जमिनीच्या प्रचलित परंपरागत वापरातील मोठे बदल किंवा नैसर्गिक जैव-संपदेला धोका संभवणार नाही.
- पर्यावरणास पोषक अशा पर्यायी बांधकाम साधनांचा वापर करून नैसर्गिक संपदेचे संरक्षण होत असल्याची खात्री करणे

- नविन बांधकामाच्या छतावरील पावसाच्या पाण्याचे संकलन करण्याच्या यंत्रणेचा अंतर्भाव करणे व त्याबाबत खात्री करावी.
- संकलीत केलेल्या पावसाच्या पाण्याचा उपयोग व त्यासाठी उभारलेल्या यंत्रणेची व्यवस्थित देखभाल होत असल्याची दक्षता घ्यावी
- पाण्याच अपव्यय टाळणअयासाठी व संबंधनासाठी विविध उपाययोजन नमूद करणे जसे पिण्याच्या पाण्याच्या सुविधेमधील निर्माण झालेल्या सांडपाण्याचा उपयोग झाडांच्या लागवडीकरीता करावा. बांधकामाची मशिनरी धुतल्यानंतर फेकण्यात येणा-या पाण्याचा curing करिता उपयोग करावा, जास्त उतार असलेले toilet pans इ. ची सुविधा करावी.
- सांडपाण्याची व्यवस्थित विल्हेवाट लावणेकरीता उपाययोजना करावी जसे अस्तित्वात असलेल्या सांडपाणी व्यवस्थेला जोडणे, सेप्टिक टँक, सोक पिटची सुविधा इ. व त्याबाबतची खात्री करावी.

- बांधकामअंती जमा झालेल्या मलब्याची व्यवस्थित विल्हेवाट होत असल्याची खात्री करावी.
- बाजारपेठेत उपलब्ध असणा-या सोयी सुविधांमध्ये प्रस्तावित सुधारणांमुळे शेतमालाच्या खरेदी विक्रीच्या प्रमाणात वाढ होऊन घन कचरा/ जैविक कचरा व्यवस्थापनाचा प्रश्न उदभवू शकेल. याकरीता या घन कच-यापासून गांडूळ खत निर्मितीची तरतूद करण्यात येणार आहे. त्यामुळे बाजारपेठेत निर्माण होणा-या कच-यापासून उत्कृष्ट दर्जाचे खत तयार करता येईल. या खतामध्ये किटक नसतात व ते जमिनीची पोत व मातीचा कस वाढविण्याच्या दृष्टीने उपयोगी आहे.
- गावपातळीवर निर्माण होणारा जैविक कचरा/ घन कचरा, शेण इ. चा उपयोग गांडूळ खत निर्मिती तसेच बायोगॅस निर्मिती करीताही करता येऊ शकतो. बायोगॅस प्लॉटच्या सहाय्याने उर्जानिर्मिती केल्यास गावातील शेतकरी उर्जानिर्मितीबाबत स्वयंपूर्ण होतील तेव्हा या करीता शेतक-यांना प्रोत्साहन द्यावे.

- गांडूळ खत निर्मिती तसेच बायोगॅस निर्मिती संयंत्र चालविण्याची जबाबदारी स्थानिक महिला गटांना किंवा तत्सम संघटना / कंपन्यांना दिल्यास या गटांच्या क्षमता बांधणीस मदत होईल व वरील संयंत्राचे व्यवस्थापन सुरळीत होईल तेव्हा असे गट / संघटना इ. सोबत कंत्राट करून कच-याचे व संयंत्राचे व्यवस्थापन होत असल्याची नियमित खात्री करावी.
- बाजाराच्या दिवशी बाजार आवारात झालेला कचरा बाजार संपल्यावर अथवा दुस-या दिवशी झाडून आवार स्वच्छ करावे. यामुळे तो कचरा आवारात कुचणार नाही व रोगराईस आमंत्रण मिळणार नाही. तेव्हा बाजार आवारात नियमित सफाई होत असल्याची खात्री करावी.
- बाजार पेठेत निर्माण होणारा कचरा हा मिश्र स्वरूपाचा असतो तेव्हा या कच-याची विल्हेवाट लावण्यापूर्वी विघटक कचरा व अविघटक कचरा जागीच वेगळा करण्याच येत असल्याची खात्री करावी.

- शेतमालाच्या विक्रीच्या अनेक नविन संधी उपलब्ध झाल्यामुळे पीकांचे दर एकरी उत्पादन वाढविण्यासाठी रासायनिक खतांचा तसेच कीटकनाशकांचा वापर मर्यादेबाहेर वाढण्याची शक्यता आहे. यासाठी उपाययोजना म्हणून शेतक-यांमध्ये एकात्मिक अन्नद्रव्य व किडरोग व्यवस्थापन, सेंद्रीय शेती आणि शाश्वत शेतीबाबत जागारूकता निर्माण करावी व प्रोत्साहन द्यावे.
- बाजारपेठेत व प्रकल्पाच्या अंतर्गत येणा-या भागातील जनावरांचे स्वास्थ्य व आरोग्याबाबत पशुपालकांमध्ये जागरूकता निर्माण करावी व त्याची खात्री करावी.
- पशुपालकांना चारा व शेणखत (manure) च्या परिणामकारक व्यवस्थापनाबाबत जागरूक करावे व प्रोत्साहन द्यावे. शेणाची (manure) साठवणूक घन (वाळलेल्या) अवस्थेत करावी जेणेकरून वैश्विक तापमान वाढीस (Global Warming) कारणीभूत असलेल्या हरितगृह वायू (Green House gases) मधील मिथेन (methane) या हानीकारक वायूचे प्रमाण कमी करण्यास मदत होईल.
- शेतक-यांना/ पशुपालकांना पशुच्या खाद्यांमध्ये मका आणि सोया न देता अल्फा अल्फा व जवस यांचा अंतर्भाव करण्यास प्रोत्साहन द्यावे. त्यामुळे जनावरांच्या अन्न पचय क्रियेवर ताण येणार नाही व ढेकरचे प्रमाणे कमी होईल. जेणेकरून ढेकर मधून मिथेन वायू बाहेर पडतो त्यास रोखण्यास मदत होईल.